

NOQOBIL OILALARNI QO‘LLAB-QUVVATLASHDA MAKTAB VA MAHALLA HAMKORLIGI

Igamberdiyeva Gulmira

348-DMTT direktori

Annotatsiya: *Maqolada noqobil oilalarni qo‘llab-quvvatlashda maktab va mahalla institutlari hamkorligining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati yoritilgan. Unda bunday oilalarni aniqlash va diagnostika qilish jarayonida maktab pedagoglari hamda mahalla faollari o‘rtasidagi ma‘lumot almashinuvi, profilaktik va reabilitatsion ishlarning o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, bolalarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish va ijtimoiy yetimlikning oldini olishda maktab va mahalla hamkorligining samarali mexanizmlari ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, integrativ va kompleks yondashuv asosida olib boriladigan faoliyat oilaviy muhitni mustahkamlash, bolalarning tarbiyaviy ehtiyojlarini qondirish hamda jamiyatda barqaror ijtimoiy muhitni ta‘minlashga xizmat qilishi asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Noqobil oila, maktab, mahalla, hamkorlik, ijtimoiy-pedagogik qo‘llab-quvvatlash, diagnostika, profilaktika, reabilitatsiya, ota-onalar maktabi, pedagogik savodxonlik, ijtimoiy yetimlik, kompleks yondashuv.*

Oila shaxs tarbiyasining asosiy muhitidir. Uning mustahkamligi, ma‘naviy-axloqiy muhitining sog‘lomligi jamiyat taraqqiyotining kafolatidir. Lekin barcha oilalar ham o‘z tarbiyaviy vazifalarini to‘laqonli bajara olmaydi. Turli iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va ma‘naviy sabablar tufayli ayrim oilalarda tarbiyaviy jarayon izdan chiqadi va ular “noqobil oila” sifatida ijtimoiy-pedagogik muammoga aylanadi. Bunday oilalardagi farzandlar ko‘pincha ijtimoiy yetimlik xavfi ostida qoladi, shaxsiy rivojlanishida to‘siqlarga duch keladi. Shu bois, ularni qo‘llab-quvvatlashda maktab va mahalla institutlari hamkorligining o‘rni beqiyosdir.

Maktab ta‘lim muassasasi sifatida bolaning bilim olish jarayonini tashkil etadi, lekin u faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. O‘qituvchi va sinf rahbarlari bola tarbiyasi, axloqiy shakllanishi, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham faol qatnashadi. Mahalla esa jamiyatning eng quyi bo‘g‘ini sifatida oila va shaxs hayotiga eng yaqin ijtimoiy institut hisoblanadi. Mahalla fuqarolar yig‘inlari, oqsoqollar kengashi, xotin-qizlar faollari va yoshlar yetakchilari oilalar bilan bevosita aloqada bo‘lib, ularning muammolarini chuqur biladi. Shunday ekan, maktab va mahalla hamkorligi orqali noqobil oilalarga yordam ko‘rsatishning pedagogik va ijtimoiy samaradorligi yuqori bo‘ladi.

Noqobil oilalarni qo‘llab-quvvatlashning birinchi bosqichi – ularni aniqlash va diagnostika qilishdir. Bu jarayonda maktab pedagoglari va sinf rahbarlari bolalarning darsdagi faolligi, xulq-atvori, psixologik holatini kuzatib, ularning oilaviy muhitidagi muammolarni sezadi. Masalan, bolaning darsga tayyorgarligi sust bo‘lsa, tez-tez kechiksa yoki ruhiy tushkunlikka tushsa, bunda oilaviy muammo mavjudligi ehtimoli katta. Shu

paytda mahalla faollari ham oilaning iqtisodiy ahvoli, ota-onaning munosabatlari, mahalladagi ijtimoiy nufuzi haqida ma'lumot beradi. Shu tarzda maktab va mahalla o'zaro ma'lumot almashib, muammoli oilalar ro'yxatini shakllantiradi.

Keyingi bosqich – profilaktik tadbirlarni amalga oshirishdir. Maktab psixologi va ijtimoiy pedagogi mahalla bilan hamkorlikda oilaning ichki muammolarini aniqlaydi. Masalan, ota-onaning pedagogik savodsizligi sababli farzandlar tarbiyasi e'tiborsiz qolsa, ular uchun maxsus seminar-treninglar tashkil qilinadi. Agar oilada moddiy qiyinchilik asosiy muammo bo'lsa, mahalla faollari ijtimoiy yordam olish, homiylarni jalb qilish choralari ko'radi. Shuningdek, bolalar uchun bepul to'garaklar, sport mashg'ulotlari va madaniy tadbirlar yo'lga qo'yilib, ularning ijtimoiy faolligi oshiriladi.

Reabilitatsion yondashuv ham maktab va mahalla hamkorligida muhim o'rin tutadi. Ba'zi oilalarda nizolar chuqur ildiz otgan bo'lib, ularni bartaraf etish uchun psixologik maslahat va oilaviy terapiya zarur. Maktab psixologi, ijtimoiy pedagog va mahalla oqsoqollari birgalikda oilaga ruhiy yordam ko'rsatadi. Ota-onalar bilan suhbatlar o'tkazilib, oilaviy nizolarni yumshatishga, farzandlar bilan samimiy muloqotni yo'lga qo'yishga yordam beriladi. Mahalla oqsoqollari va diniy ulamolarning aralashuvi ham ayrim hollarda ijobiy natija beradi.

Maktab va mahalla hamkorligida ma'rifiy ishlar ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda ota-onalarning pedagogik bilimlarini oshirishga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, seminarlar, suhbatlar o'tkaziladi. Ota-onalarga bolalar psixologiyasi, yosh davr xususiyatlari, axloqiy tarbiya metodlari haqida tushuntirishlar beriladi. Shu bilan birga, mahalla faollari, maktab o'qituvchilari va psixologlari birgalikda “Ota-onalar maktabi”ni tashkil etish orqali ularning savodxonligini oshiradi. Bu esa oilaning tarbiyaviy salohiyatini kuchaytiradi.

Hamkorlikning samarali bo'lishi uchun integrativ yondashuv zarur. Ya'ni maktab pedagoglari, psixologlar, mahalla faollari, xotin-qizlar qo'mitasi, yoshlar yetakchilari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'zaro bir tizim asosida ishlashi kerak. Bu jarayonda har bir mutaxassis o'z vazifasini bajaradi: pedagoglar bola ta'limi va tarbiyasi bilan shug'ullansa, psixologlar oilaviy muammolarni bartaraf etadi, mahalla esa ijtimoiy muammolarni hal etishda yordam beradi. Shu tarzda kompleks yondashuv asosida ishlash orqali oilaning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatish mumkin.

Maktab va mahalla hamkorligi natijasida muammoli oilalar asta-sekin sog'lom ijtimoiy muhitga qaytadi, bolalarning ta'lim olish huquqi, shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiylashuvi ta'minlanadi. Bundan tashqari, jamiyatda ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi, ijtimoiy yetimlikning oldi olinadi, yoshlar o'rtasida deviant xatti-harakatlar kamayadi. Shu bois, pedagogika fanida ham, amaliy faoliyatda ham maktab va mahalla hamkorligini rivojlantirish dolzarb vazifa sifatida qoraladi.

Noqobil oilalarni qo'llab-quvvatlashda maktab va mahalla hamkorligini nazariy jihatdan asoslashda ko'plab sotsiologik va pedagogik qarashlarga murojaat qilish mumkin. Jumladan, L. S. Vygotskiy, U. Bronfenbrenner va T. Parsonsning ijtimoiy muhitga oid nazariyalari ushbu masalani chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Vygotskiyning sotsial-madaniy rivojlanish nazariyasida bola shaxsining shakllanishi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liqligi alohida ta’kidlanadi. Olimning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga ko‘ra, bola mustaqil bajarishga ojiz bo‘lgan ko‘plab faoliyatlarni kattalar yoki tajribaliroq tengdoshlari yordamida o‘zlashtira oladi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, maktab va mahalla hamkorligi bola uchun qo‘shimcha “yaqin rivojlanish zonasi”ni yaratadi. Maktab bolaning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirsa, mahalla uni ijtimoiy qadriyatlar, an‘analari va xulqiy me‘yorlarga moslashtiradi. Noqobil oilalardan chiqqan bolalar uchun ayniqsa muhim bo‘lgan bu qo‘llab-quvvatlash ijtimoiylashuv jarayonini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi esa bolaning rivojlanish muhitini ko‘p pog‘onali tizim sifatida izohlaydi. Olimning fikricha, bola bir vaqtning o‘zida bir nechta tizimlarda tarbiyalanadi: mikrosistema (oilalar, maktab, mahalla), mezosistema (bu muhitlar o‘rtasidagi aloqalar), eksosistema (bola bilvosita ta’sirini sezadigan tizimlar, masalan ota-onaning ish joyi yoki mahalla kengashlari), makrosistema (qonunlar, madaniyat, qadriyatlar) va xronosistema (vaqt omili). Shu asosda maktab va mahalla bola rivojlanishi uchun muhim mikrosistemalardan biri hisoblanadi. Agar oilalar muhitida tarbiyaviy muammolar mavjud bo‘lsa, mezosistemadagi maktab–mahalla hamkorligi bolaning sog‘lom rivojini ta’minlay oladi. Masalan, maktab o‘qituvchilari bolaning bilimni oshirsa, mahalla faollari uning ijtimoiy muhitini nazorat qiladi va tarbiyaviy kamchiliklarni qoplashga yordam beradi. Shu tarzda bola asta-sekin keng jamiyatga – makrosistemaga to‘laqonli a‘zo sifatida integratsiyalashadi.

Parsonsning ijtimoiy tizimlar nazariyasida esa jamiyatning barqarorligi ijtimoiy institutlarning uzviy hamkorligiga bog‘liq ekanini ta’kidlanadi. Unga ko‘ra, oilalar, ta’lim, din, siyosat va iqtisod tizimlari jamiyatni bir butun saqlovchi asosiy bo‘g‘inlardir. Agar ulardan biri zaiflashsa, jamiyatda beqarorlik yuzaga keladi. Noqobil oilalar sharoitida bola jamiyat me‘yorlariga moslashishda qiyinchilikka duch keladi. Shu holatda maktab va mahalla integratsion funksiyani bajaradi: maktab bolaga bilim, ijtimoiy rol va axloqiy qadriyatlarni singdirsa, mahalla ijtimoiy nazorat va qo‘llab-quvvatlashni ta’minlaydi. Shu tarzda, bu ikki institut jamiyat tizimida bir-birini to‘ldiradi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Umuman olganda, Vygotskiy, Bronfenbrenner va Parsonsning qarashlarini umumlashtirgan holda aytish mumkinki, maktab va mahalla hamkorligi bolani sog‘lom ijtimoiy muhitda shakllantirishning eng muhim mexanizmlaridan biridir. Noqobil oilalardan chiqqan bolalarning ijtimoiylashuvi, huquqlarini himoya qilish va ularni jamiyatga to‘laqonli integratsiya qilish aynan shu hamkorlik orqali samarali amalga oshiriladi. Shu bois, pedagogik faoliyatda bu nazariy yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva, N. (2021). *Ijtimoiy pedagogik faoliyatda hamkorlik texnologiyalari*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

20-Sentabr, 2025-yil

2. Turaqulova, G. (2019). “Mahalla va maktab hamkorligi orqali ijtimoiy muammoli oilalar bilan ishlash tajribasi”. *Ta’lim muammolari jurnali*, №6, 55–61-betlar.
3. Fayzullayeva, D. (2020). *Oila va mahalla pedagogikasi*. Toshkent: Ilm Ziya.
4. Usmonova, D. (2018). “Noqobil oilalarda bolalar tarbiyasining o‘ziga xos muammolari”. *Psixologiya va pedagogika ilmiy jurnali*, №2, 73–80-betlar.
5. Shavkatova, S. (2022). *Mahalla institutining ijtimoiy-pedagogik faoliyati*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
6. Bekmurodov, A. (2017). “Maktab va mahalla hamkorligi mexanizmlarini takomillashtirish yo‘llari”. *O‘zbekiston pedagogika xabarlari*, №3, 41–48-betlar.

